

sards. Ell, en aquest ambient rival, va continuar protegint-se amb una distància feta de tenaç pre-sencialisme erudit: *La lingua nel tempo* (Càller, 1995), *Breve corso di linguistica italiana* (Càller, 1996), *Pro domo: grammatica essenziale della lingua sarda* (Càller, 1998). Es tracta d'una sèrie de treballs fonamentalment pensats per a la didàctica, quan encara de didàctica de la llengua sarda se'n parlava ben poc; per a la preparació dels professors, quan els professors no sabien que s'haurien de preparar; materials en definitiva pensats per a una difusió editorial que podia semblar més que probable i imminent ara que la política lingüística de la Regione Sardegna es deixava conduir per tendències que duen a la normalització del sard, si més no en àmbit administratiu i escolar.

Amb tot això, l'encàrrec acadèmic de Blasco havia canviat en benefici, al capdavant, de la sardística: el 1996, sense necessitat de canviar de pis ni de corredor —de manera que continuava operant lluny dels antics companys de catalanística— el seu encàrrec va passar a ser professor de Lingüística Sarda, dins del mateix sector científic i disciplinari on encara jo ara em trobo. Però tampoc això no ens va reunir, que acabava de néixer la Facultat de Llengües i Literatures Estrangeres on van dur-me a mi, mentre ell continuava, tenaç, a Lettere e Filosofia.

No vam coincidir mai més? I tant que sí: a l'aeroport de Roma, per exemple, el dia abans del referèndum del 9-N, que ens duia tots dos cap a Barcelona. I sobretot, als locals nocturns, on jo em passejava com una ànima en pena mentre ell acollia la joventut Erasmus arribada de nou a la ciutat, gràcies als quals l'Eduard es presentava com a referent institucional del popular projecte.

Com a vital, juvenil al lloc adequat i dinàmic, ningú no el superava. Com a nen vulnerable, tampoc. Van arribar altres llibres que l'allunyaven indefectiblement sempre més de mi: *Italiano e tedesco: un confronto linguistico* (Torí, 1999), *Italiano, sardo e lingue moderne a scuola* (Milà 2003), *Paleosardo. Le radici linguistiche della Sardegna neolitica* (Berlin, 2010)... Aquí és on va deixar parada la comunitat lingüística internacional: el seu projecte de constituir un equip d'experts que poguessin esbrinar els contactes culturals de la Sardenya prehistòrica amb la resta del continent sud-occidental, i la possible dependència de l'antiga llengua pròpia dels nuràgics —heroics pobladors de l'illa abans de les conquestes documentades— amb els portadors de llengües d'origen remot —com per exemple els parlars bascoïdes, naturalment—, va provocar una apassionada expectativa acadèmica que només va aturar-se, sobtadament, amb la mort del protagonista.

En aquestes illes on cal construir barreres contra l'espectacular món de les meravelles, Blasco va trobar allò que buscava de manera angoixada: el legítim orgull del primat, que sempre li haurà de ser reconegut; i la lenta dissolució de la seva memòria entre modismes, variants i creences locals. El seu nom s'ha fet Filologia, Filologia Sarda.

Però com aquella fosca, aquella ombra que t'arriba abans que no pas als altres.

Joan ARMANGUÉ
Universitat de Càller

HEINRICH BIHLER
(1918-2017)

Heinrich Bihler va néixer el 14 d'octubre de 1918 a Friburg (Freiburg im Breisgau) i va morir a l'edat bíblica de 98 anys el 17 de gener de 2017 en la seva ciutat natal. Com pocs altres filòlegs alemanys, va promoure els estudis de filologia catalana en els països de llengua alemanya.

Després dels seus anys d'aprenentatge a un institut de Friburg, Heinrich Bihler va superar a l'any 1940 a la Universitat de Heidelberg tant l'examen de «traductor certificat» (*Akademisch geprüfter Übersetzer*) per a les llengües francesa i castellana com el de «corresponsal a l'estranger per al francès» (*Auslandskorrespondent für Französisch*). Després va ser reclutat per l'exèrcit

alemany i va estar, cap al final de la guerra, en captivitat francesa. L'any 1946, quan França, Gran Bretanya i els EUA van ser vistos per molts alemanys com a ocupadors hostils i molta gent encara es va recordar amb gran rancúnia dels bombardejos aliats sobre la població civil alemanya, considerats, per la majoria dels alemanys, com a crims de guerra, Heinrich Bihler es va inscriure a la Universitat de Munic per als estudis de Filologia Romànica i Anglesa. Fou un catòlic creient, el pensament nacionalista de l'època i els estereotips negatius que havien influït en moltes persones del seu temps li eren completament aliens. A l'any 1949, va aprovar l'examen estatal per a ser professor de francès i anglès a l'escola secundària.

En la majoria dels departaments universitaris de l'Alemanya de postguerra, els estudis de catalanística no van tenir gaire lloc. El suport del Tercer Reich al règim de Franco i la llarga durada de la dictadura espanyola, la repressió massiva del català i de la literatura i cultura catalanes a l'àmbit de l'Estat espanyol van contribuir a una actitud desinteressada de molts catedràtics alemanys de filologia romànica pel que fa al català. La romanística alemanya de postguerra es va centrar, sobretot, en la Filologia Francesa; fins i tot Espanya i Amèrica Llatina van quedar al marge de l'interès acadèmic alemany. A Munic, però, hi havia dos catedràtics de filologia romànica que tenien un concepte molt ample d'aquesta disciplina, els professors Gerhard Rohlfs i Hans Rheinfelder, que no van tenir en compte la política exterior espanyola de Franco. Així, Heinrich Bihler va poder entregar, l'any 1950, una tesi doctoral en filologia romànica magníficament elaborada amb el títol *Die Stellung des Katalanischen zum Provenzalischen und Kastilischen: statistische Analyse von katalanischen Texten aus Mittelalter und Neuzeit*. Mitjançant una anàlisi diacrònica convincent de textos catalans acuradament seleccionats, va provar que el sistema fonètic del català, malgrat el fet d'haver-se acostat en alguns punts al del castellà, manté el seu caràcter gal-loromànic, i que el català no es pot classificar, pel que fa a la seva morfologia, la sintaxi i el lèxic, com si fos una llengua iberoromànica, sinó que és una llengua molt a prop del gascó (val a dir que aquest té una posició intermèdia entre el català i l'occità). En suma, Heinrich Bihler va cloure, amb proves convincents, la discussió de la classificació del català dins del quadre de les llengües romàniques d'aquest temps, amb la constatació que el català pertany més al sistema gal-loromànic que no pas al sistema iberoromànic. La seva tesi doctoral no podia, poc després de la Segona Guerra Mundial, aparèixer impresa en una editorial, i, per tant, va estar molt de temps només disponible en poques biblioteques en forma de mecanoscrit. L'autor d'aquesta necrologia es va esforçar molt per convèncer el professor Bihler a finals dels anys noranta que la publicació de la seva tesi encara després de 50 anys seria útil tant per a la catalanística com també per a futures generacions d'estudiants alemanys del català. Finalment, Heinrich Bihler hi va donar el seu consentiment, després de molts dubtes, i el 2001 va aparèixer la seva tesi doctoral, complementada per un breu epíleg amb una bibliografia complementària (Frankfurt am Main: Domus Editoria Europaea, 317 pàgines). No va ser previsible que l'anomenada «reforma de Bolonya» de la universitat alemanya tindria com a efecte, uns anys més tard, una baixada de nivell dels estudis de filologia romànica abans gairebé unimaginable a tota Alemanya i, sobretot, la dissolució *de facto* de la filologia romànica tradicional. Com a resultat d'aquest declivi de la filologia romànica alemanya, la major part dels estudiants actuals ja no tenen coneixements lingüístics i metodològics suficients —sovint ni tan sols saben llatí, la llengua essencial per a tots els estudis diacrònics en el camp de la filologia romànica— per a comprendre el mètode i els resultats de la tesi doctoral de Heinrich Bihler.

En el semestre d'hivern de 1955/56, Heinrich Bihler va entregar la seva tesi d'habilitació amb un estudi sobre *Spanische Versdichtung des Mittelalters im Lichte der spanischen Kritik der Aufklärung und Vorromantik*, que va aparèixer en la editorial Aschendorff a Münster l'any 1957. Abans havia publicat la seva *Französische Stillehre* (Wiesbaden: Kesselring, 1955). Des del semestre d'estiu de 1956 fins al semestre d'hivern de 1960/61 va ensenyar com a docent de lliure docència Filologia Romànica a la Universitat de Munic, on va fer ús de la seva àmplia *venia legendi*, intro-

duint els seus estudiants a tota una varietat d'aspectes de les llengües, literatures i cultures romàniques, concentrant-se, sobretot, en el francès modern i medieval i el castellà, a més de tenir en compte també altres llengües romàniques com l'italià, el català i l'occità. El 1966 va publicar una edició d'estudi titulada *Der altfranzösische Rosenroman* (Tubinga: Niemeyer).

Des del semestre d'estiu de 1961, Heinrich Bihler va ser catedràtic de Filologia Romànica a la Universitat Georg-August de Göttingen, on va ensenyar fins al seu emeritatge. Va rebutjar una oferta de la Universitat d'Erlangen al 1965. A Göttingen, va ensenyar les literatures de llengua francesa, espanyola, catalana, italiana i, de vegades, també occitana, i la història lingüística d'aquests idiomes. Va dirigir tesis doctorals també sobre la filologia portuguesa i gallega, que van jugar un paper només marginal en la filologia romànica alemanya d'aquest temps, i va promoure la inclusió del portuguès en el programa d'ensenyament del Seminari Romànic de la Universitat de Göttingen.

El 1960, el seu mestre acadèmic de Munic, Hans Rheinfelder —Heinrich Bihler va editar, tres anys més tard i en col·laboració amb Alfred Noyer-Weidner, un llibre d'homenatge amb el títol *Medium Aevum Romanicum: Festschrift für Hans Rheinfelder* (Munic: Hueber, 1963)— va criticar fundamentalment l'estat actual de la filologia romànica alemanya, massa centrada sobre França i no suficientment especialitzada («Vom Notstand der Romanischen Philologie», reimprès en: Dietrich Briesemeister / Axel Schönberger (ed.): *Bestandsaufnahme und Zukunftsperspektiven der deutschsprachigen Romanistik: Standpunkte und Thesen*, Frankfurt am Main: TFM, 1998, pàgs. 11-22).

Heinrich Bihler coneixia aquesta crítica i estava d'acord amb els seus arguments. Fou, en conseqüència, un dels primers professors alemanys de filologia romànica que va especialitzar la seva càtedra, concentrant-se sobretot en les literatures de llengua castellana i catalana. Va mantenir molts contactes amb col·legues catalans des dels anys quaranta, i va ser un dels pocs professors alemanys de llavors que van tenir una correspondència permanent en català amb col·legues de Catalunya durant la dura repressió lingüística del català per part del règim franquista. Des de la perspectiva actual, fou un dels capdavanters essencials de l'especialització científica en el camp dels estudis de les llengües i literatures romàniques als països de parla alemanya. Les seves activitats científiques prepararen i ajudaren a la fundació de la Associació d'Hispanistes Alemanys (Deutscher Hispanistenverband) i de la Associació de Catalanistes Alemanys (inicialment Deutsch-Katalanische Gesellschaft, més tard anomenada Deutscher Katalanistenverband). Quan, després de la mort de Hans Rheinfelder, la revista *Iberoromania*, fundada per Hans Rheinfelder mateix, Dietrich Briesemeister i Klaus Pörtl l'any 1969 —llavors l'única revista científica a Alemanya que també incloïa explícitament la filologia catalana—, va ser continuada, en una nova sèrie, a partir de l'any de 1974, Heinrich Bihler va ser membre del Consell Editorial, des de l'inici fins a l'any a 1997, i va obrir la nova sèrie amb una necrològica sobre el seu venerable mestre Hans Rheinfelder (*Iberoromania*, 1, 1974, p. 9-17).

Heinrich Bihler va dirigir i codirigir un bon nombre de tesis de filologia romànica. La seva gran experiència i el seu rigor científic van ser coneguts a tot el país, i els estudiants apreciaven els seus cursos acadèmics, sempre ben preparats i fascinants. El va afectar moltíssim que, a causa de complicacions que es van produir després d'una operació quirúrgica ocular, quedés completament cec. A partir d'aquest fet, es va fer llegir tant la literatura primària com la secundària en cintes de registre i va dur a terme la seva docència, les seves conferències científiques i les seves presentacions en congressos usant una gravadora amb auriculars. El seu entusiasme per l'ensenyament i la investigació en el camp de la filologia romànica no es va trencar, va seguir amb totes les seves activitats com en el temps anterior, quan encara hi veia. Però alguns pocs estudiants de l'esquerra radical de la universitat de Göttingen i, fins i tot, alguns ajudants del Seminari de Filologia Romànica d'aquesta universitat el van atacar durament i injustificada, criticant la seva ceguesa, en

aquells anys tumultuosos de la revolució estudiantil del 68, d'una forma molt vil i difamatòria. Per això, va demanar, indignat i molt ferit, en l'any 1971, a l'edat de 54 anys, la seva jubilació prematura com a professor emèrit. No obstant això, va continuar ensenyant i dirigint exàmens a la Universitat de Göttingen fins als seixanta-vuit anys, va presentar comunicacions en congressos diversos i no va deixar de publicar.

Des de la seva jubilació, Heinrich Bihler es va ocupar molt de la literatura catalana, sobretot de la poesia catalana contemporània, i fou el millor coneixedor alemany de l'obra de Salvador Espriu, sobre el qual va escriure una sèrie d'articles (per exemple, «Zum Alterswerk von Salvador Espriu (10. Juli 1913 - 22. Februar 1985) im Spiegel der Diskussion über Alter(n) und der aktuellen Erforschung von literarischen Alterswerken», dins Große, Sybille / Schönberger, Axel (eds.): *Dulce et decorum est philologiam colere: Festschrift für Dietrich Briesemeister zu seinem 65. Geburtstag*, Berlin: Domus Editoria Europaea, 1999, p. 107-134). El seu interès per la llengua i la literatura catalanes es va mantenir intacte fins als últims dies de la seva vida. Poc abans de morir, encara va rebre amics de Barcelona a la seva residència, l'Augustinum, a Friburg, on va passar els últims vint-i-cinc anys. Durant dècades, va promoure la filologia catalana a Alemanya. Com cap altre filòleg alemany, Heinrich Bihler va fer moltíssim durant un llarg període de temps per promoure l'estudi científic de la llengua i la literatura catalanes, la cultura i la història dels Països Catalans a les terres de parla alemanya. Com a president d'honor de la Associació Alemanya de Catalanistes va ser distingit, en reconeixement dels seus serveis atorgats a Catalunya, pel llavors president de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol, amb la Creu de Sant Jordi, en el mes d'octubre de 1998. El seu viatge a Barcelona, que va emprendre acompanyat de la seva estimada esposa Anneliese, el seu col·lega Dietrich Briesemeister i l'autor d'aquestes línies, va ser l'última vegada que va poder visitar Catalunya. El fet d'haver estat distingit amb la Creu de Sant Jordi a la capital catalana va ser per ell un gran honor i en va quedar molt agraït.

Els seus alumnes, amics i col·legues el van honorar, en ocasió del seu vuitantè aniversari, amb un llibre d'homenatge de mil pàgines (Briesemeister, Dietrich / Schönberger, Axel (ed.): *Ex nobili philologorum officio: Festschrift für Heinrich Bihler zu seinem 80. Geburtstag*, Berlin: Domus Editoria Europaea, 1998) que també inclou la seva llista de publicacions des de 1950 fins a 1998, una llista dels seus cursos acadèmics, una llista dels seus estudiants de doctorat, així com un breu text seu intitulat «Ruhestand?» ('Jubilació', p. 997-999).

Fins i tot en la seva última dècada de vida, Heinrich Bihler va fer esport, va practicar la natació, i a la seva terrassa a Friburg va tenir una màquina de rem, que utilitzava per entrenar els músculs dels braços, caminava molt i tocava, de vegades, de memòria el piano. Amb un aparell especial es va fer llegir textos i cartes i, encara molt de temps després de la seva sortida de Göttingen, la seva exsecretària, la senyora Bertram, li va dictar el contingut de revistes de filologia rellevants, articles i ressenyes en cintes que podia escoltar.

El dia 29 d'agost de 2011, quan va morir la seva dona, Anneliese Bihler, fou probablement el moment més dolorós de la seva vida, atès que, sempre, amb un amor profund i constant, havia restat al seu costat. Moltes vegades va esmentar en converses amb els seus amics i familiars com li faltava la seva estimada Anne. Ella li va llegir durant dècades, des que es va tornar cec, obres de literatura i de filologia, de manera que fins i tot va quedar algunes vegades sense veu per haver-ne llegit massa.

Merescudament va ser anomenat membre honorari de l'Associació Alemanya d'Hispanistes el mes de març de 2015. Va seguir amb preocupació crítica el desenvolupament actual del sistema educatiu alemany i de les universitats alemanyes després de l'anomenada "reforma de Bolonya", que va marginar els estudis de filologia catalana a la majoria de les universitats alemanyes. Per a ell, la llengua i la literatura catalanes pertanyien al patrimoni cultural indispensable i el nucli cultu-

ral central d'Europa, i sempre desitjava que els estudis de filologia catalana tinguessin lloc a les principals universitats alemanyes.

Amb admiració il·limitada recordo la vida i l'obra d'un gran romanista alemany, hispanista i catalanista convençut, un col·lega molt amable i finament educat, que sabia motivar gent jove per la cultura dels països de llengües romàniques en general i dels Països Catalans en particular, i que ens va deixar treballs filològics rellevants. En aquests temps difícils de la universitat alemanya, la vida i obra científica del professor Bihler són un exemple il·lustre que convida les generacions més joves a la *imitatio* i a la *aemulatio* d'un gran representant de la filologia romànica. *Requiescat in pace sempiterna*.

Axel SCHÖNBERGER
Bremen

PERE VERDAGUER
(1929-2017)

Per ajudar-nos a pensar la vida i l'obra d'en Pere Verdaguer (Banyoles, 9 d'abril de 1929 - Perpinyà, 1 de febrer de 2017), el concepte de resiliència sembla fet a mida. Però a aqueixa capacitat, a construir-se sobre les desgràcies sense mai oblidar-les, hi caldrà afegir el complement de saviesa popular quan diu que són els cansats que fan la feina, per abastar ben bé la figura del gran malalt i alhora potent intel·lectual, catalanista convençut, gran treballador i escriptor prolífic que ha estat el «nostre Pere».

Un home providencial, no sols al nord dels Països Catalans, que la història no ha pas estalviat. El 1939, la guerra civil espanyola obliga una modesta família de republicans banyolins, en Miquel Verdaguer, la Josefina Juanola i els fills, Jordi el gran, Pere el petit, a exiliar-se. Comença llavors a Illa, al Rosselló, una vida d'esperances sempre frustrades de retorn, de feines de subsistència per a tots quatre i d'integració del més jove via l'escola: itinerari clàssic del refugiat, que Verdaguer acaba lliurant a *Pàgines d'un exili ordinari* el 2002.

Com que a Illa tothom llavors parlava català, la mainada i tot a fora de la classe, ben aviat en Pere esdevé un més dels nins entremaliats de les vores de la Tet, mentre el català après a l'escola de Banyoles li permet, per contrastivitat intuïtiva, de vèncer ràpidament les dificultats de la llengua francesa, i d'esdevenir ben aviat un excel·lent alumne. El minyonet es fa un deure de treballar tant com els pares han treballat per concretar llurs somnis progressistes. Tot ajudant-los com pot a vèncer les necessitats immediates, no deixa escapar cap oportunitat de llegir i d'escriure. Sempre té a l'abast la llibreta i el llapis, per apuntar paraules, coses vistes i sentides, per inventar històries destinades als companys d'estudi; talment més tard, el polígraf Verdaguer portarà pertot quadern i ploma estilogràfica per captar arreu el món amb lletra.

Passats els catorze anys de l'escola obligatòria, entre la poca salut, enganxades amb mestres feixistitzants, i sobretot per afegir el seu jornal de treballador de la terra als minsos recursos de la família, en Pere deixa les aules. No hi tornarà fins als anys 48-49 a finals de secundària al liceu Aragó de Perpinyà. Car, mentrestant, ha estudiat pel seu compte, a distància, sense límit de nivell ni d'assignatura. Dotat i curiós per tot, compagina camps diversos. Total: dos batxillerats, un de científic i un de literari, una torna de matemàtiques als estudis superiors de lletres franceses i castellanes, més endavant el conreu de la ciència ficció i de l'assaig, i una gran facilitat per vincular entre elles les ciències humanes, exactes i experimentals. Als vint anys, després d'haver fet d'escrivent-comptable a la cooperativa del poble, la feina de mestre en una escola privada de Perpinyà